

Protestáns kisegyházak a 20. századi magyar társadalomban című OTKA 68.299. számú projekt részletes szakmai beszámolója

A kutatás szakmai eredményeit Rajki Zoltán – Szigeti Jenő *Szabadegyházak története Magyarországon 1989-ig* (Budapest, 2012, Gondolat) című könyvben foglaltuk össze, amely az eltelt néhány hónap alatt jelentős szakmai figyelemre tett szert. Így a könyvet a Magyar Televízió *Sokszínű Vallás* című műsora, a Hatoscsatorna, és Pax TV is röviden bemutatta. Ismereteink szerint több szakmai folyóirat is recenziót kíván közölni a kötetről. Ezért a szakmai beszámolóinkban röviden csak a kutatás folyamatát, az egyéb elért részeredményeket, illetve eseményeket közöljük. A megjelent könyveket, szerkesztett köteteket, tanulmányokat, konferencia-cikkeket a beszámolóval együtt postázzuk az OTKA Irodába.

Kutatásunkat a témánkra vonatkozó szakirodalom összegyűjtésével kezdtük. Ennek során a korszakra vonatkozó legfontosabb újabban megjelent történelmi, társadalomtudományi, szociológiai, valamint néprajzi műveket dolgoztuk fel, illetve elkezdtük a magyarországi újprotestáns felekezetek forrásanyagainak archiválását. Létrehoztuk a Kisegyház-kutató Egyesület tudományos igényű weblapját (<http://www.kisegyhazkutato.hu>), ahol a téma iránt érdeklődők számára több mint 50 kisegyházakkal foglalkozó egyháztörténelmi, szociológiai, folklór, vallásföldrajzi, illetve teológiai könyv, tanulmány internetes nyilvánosságát biztosítottuk. Tudományos szempontból legjelentősebb előrehaladás a szabadegyházi dokumentumok archiválása területén történt. Internetre kerültek az Údvahadsereg (Segélykiáltás, 1924-1949), a pünkösdi mozgalom (Apostoli Hit, 1926-1936, illetve Élő Víz, 1990-2000), a Magyarországi Metodista Egyház (Békeharang, 1910-1944, illetve Szent Harc, 1922-1931) illetve a Hetednap Adventista Egyház (Arató, 1904-1908, Evangéliumi Munkás, 1908-1930, Advent-Hírnök, 1931-1939, Der Missionsarbeiter und Sabbatschullehrer, 1886-1888 stb.) folyóiratai. Ezen felül egyéb forrásokat is elérhetővé tettünk, mint például a Magyarországi Metodista Egyház évi konferenciai füzetei, evangelizációs meghívói, a Hetednap Adventista Egyház magyarországi szervezetének 1902 és 1936 közötti időszakának vezetőségi jegyzőkönyvei, a Magyarországi Szabadegyházak Szövetségének 1944-1945. évi jegyzőkönyvei, a SZET 1980-1981 naptárai, és a Magyarországi Bibliakövetők Felekezete 1942-es dokumentumai).

Beszenneltük a Békehírnök 1972 és 1989 közötti számainak jelentős részét és pdf formátumba konvertáltuk át. A weblapunkra azonban nem tudtuk elhelyezni, mert összesen

23,4 Gigabite terjedelmű anyagról van szó. Tárgyalásokat kezdtünk a Magyar Baptista Egyházal és a Baptista Teológiai Akadémiával a Békehírnök című hetilapjuk honlapjára történő elhelyezéséről az OTKA projektszám feltüntetésével, hogy az érdeklődők hozzáférhessenek.

Elkezdtek a kisegyházak lelkészeiről és gyülekezeteiről az adatok és a dokumentációk összegyűjtését. A projekt során 12 különböző felekezethez (baptista, adventista, metodista) tartozó egyházvezetővel, lelkésszel (Szigeti Jenő, Erdélyi László, Kósa András, Győri Kornél, Hecker Frigyes, Szili Mátyásné, Simonfalvi Lajos, Szebeni Olivér) készítettünk interjút.

Rendszereztek az Üdvhadsereg magyarországi egyházszervezetének iratanyagát, és a legfontosabb iratanyagokat az Üdvhadsereg feltöltötte a honlapjára.

A projekt során feldolgoztuk a Baptista Egyház *Lelki Élet* és *Békehírnök*, a Magyarországi Szabadegyházak Tanácsa évenként kiadott naptárait (1977-1987), és a *Küldetés* (1987-1989) című periodikáját. Ezen kívül áttanulmányoztuk a Baptista Levéltárban megtalálható témánk szempontjából releváns Magyarországi Szabadegyházak Tanácsa füzeteit. Levéltári kutatásaink során az Állami Egyházügyi Hivatal egykor szigorúan titkos iratai közül az 1980 és 1989 közötti anyagokat (MOL XIX-A-21-d 119-144. doboz) is áttekintettük. Az Állambiztonsági Szolgálatok Levéltárában feldolgoztuk a szabadegyházi hálózati személyek munkadossziéit (32 dosszié). A Baptista Levéltárban elsőként lehetőségünk nyílt arra, hogy az egykori Magyarországi Szabadegyházak Tanácsa iratanyagát összegyűjtsük. A meglévő 24 folyóméter anyagát sikerült átnéznünk.

Az OTKA finanszírozási rendszerének átalakítása miatt 2009. év első felében el kezdtük összegyűjteni azon magyarországi helységek nevét, ahol gyülekezetek voltak. Az elkészült 180 db szabadegyházakkal kapcsolatos térképet 2010 nyarán helyezték el a www.kisegyhazkutato.hu honlapra.

Az OTKA projekt során 6 konferenciát, workshopot szerveztünk. 2007. szeptember 27-én *Egyházszervezeti modellek*, és a 2008. február 14-én *Magyarországi szabadegyházi közösségek a legújabb szociológiai kutatásokban* címmel, amelyeken a szabadegyházi előadókon kívül a történelmi egyházak teológusai, illetve szociológusai (pl. Dr. Tomka Miklós, Dr. Kamarás István, Dr. Máté-Tóth András, Dr. Kránitz Mihály, Dr. Nemeshegyi Péter, Németh Pál) is előadásokat tartottak. A Baptista Teológiai Akadémiával közösen 2008. október 7-én *Ütközőpontok az európai kereszténység és a nem keresztény vallások között* címmel rendeztünk nemzetközi konferenciát. Előadók között volt Nemeshegyi Péter, Németh Pál, és Willem J. J. Glashoiwer. Az ELTE BTK Foklore Tanszékével közösen pedig 2009. április 21-én szerveztünk egy workshopot, amelyen fiatal kutatók, doktorjelöltek és

szakdolgozók a szabadegyházak történetével, néprajzával és szociológiai jellemzővel kapcsolatos írásaikat ismertették és vitatták meg egymással, illetve más tapasztaltabb kutatókkal. A Kisegyház-kutató Egyesület révén a Wesley Egyházi Szövetséggel 2009. október 13-án konferenciát szerveztünk 2009. október 13-án a magyarországi evangéliumi protestáns egyházak rendszerváltozás utáni helyzetére vonatkozóan. 2010. november 29-én a H. N. Adventista Egyház Budapest VI. kerületi székházában került megrendezésre (Székely B. u. 13.) a szabadegyházi témával foglalkozó doktoranduszok számára egy workshop. A Pannon Egyetem Antropológia és Etika Tanszéke, valamint a Kisegyház-kutató Egyesület 2011. május 17-én közös konferenciát szervezett Veszprémben a *Szabadegyházak, vallási kisebbségek és a diktatúrák Európában a 20. században* címmel, amelyen a témakör hazai és nemzetközi szakértői adtak elő. A konferenciai kötet szerkesztése is befejeződött. A kéziratát mellékeljük. A konferencia-kiadvány a Gondolat Kiadó, a Kisegyház-kutató Egyesület és az Európai Adventista Archívum közös kiadásában várhatóan 2012. végén, 2013. elején jelenik meg.

A projekt személyi összetétele nem változott. A vezető kutató munkahelyváltása miatt, ami kutatóhely váltást is jelentett, OTKA-engedéllyel a kutatás befejezésének határidejét egy évvel meghosszabbítottuk (2012. június 30-ig). A konferencia-kötet kiadásának anyagi költségeit a németországi partnerintézményünk (Európai Adventista Archívum) vállalta, másrészt a dokumentumok archiválását és a weblap fenntartását vállalkozói céltámogatással megoldottuk a 2011 és 2012. években, így OTKA engedéllyel egy a kutatási témánk egy területéről készült monográfiát jelentettünk meg gondos levéltári kutatások (Adventista Irattár, Baptista Levéltár, MOL, ÁBTL) után, amely az 1970-es/1980-as évek legjelentősebb tiltakozó mozgalmának – a Hetednapi Adventista Egyházból 1975/1976-ban kiszakadt Egervári-mozgalom – rendszerváltás előtti történetét dolgozta fel. A kötetet a kiadó nem tudta 2012. június végére elkészíteni, ezért két hónap határidő módosítást kértünk, és kaptunk az OTKA-tól (2012. augusztus 31-ig). Végül a könyv 2012 augusztusában jelent meg.

A kutatásunk legfontosabb eredményeit, mint ahogy korábban jeleztük Rajki Zoltán – Szigeti Jenő *Szabadegyházak története Magyarországon 1989-ig* (Budapest, 2012, Gondolat) című kötetben publikáltuk, amelyben a hazai szabadegyházak teljes történetének eseményeit rögzítettük. Ehhez hasonló munka még nem jelent meg magyar nyelven. Ebben nem csak vallástörténeti eseményekre voltunk tekintettel, hanem kultúrtörténeti és mentalitástörténeti szempontokat is követtünk. A 20. századi részben különös hangsúlyt helyeztünk a társadalomtörténeti és politikátörténeti eseményekre. A kutatásaink során világossá lett előttünk, hogy az újprotestáns entitások a retorziók ellenére megtalálták azokat a vallási és

szociális területeket, ahol hatékonyan tudták megélni hitüket nemcsak a közösségük, hanem a társadalom javára is. A terminológiai problémákról sem felejtkeztünk el. Európában a 19. század folyamán, különösen az angolszász területen jelentkeztek az államegyháztól függetlenedő szabadegyházi közösségek. Ezeket az entitásokat Magyarországon számos elnevezéssel illették. A második világháború előtt a sajtó, illetve az állami szervek szektáknak hívták őket, a népi elnevezésük pedig a hívők voltak. Önmagukat az egyes felekezetek eltérően definiálták. Ebben a terminológiai zűrzavarban próbáltunk rendet teremteni. Abban maradtunk, hogy a külföldi eredetű szabadegyház kifejezést használjuk rájuk vonatkozóan, ami körükben 1945-ben vált általánossá, és így definiálták magukat is, az általunk vizsgált korszak végéig (1989-ig). Különösen, hogy az általuk létrehozott szövetség (Magyarországi Szabadegyházak Szövetsége) nevében is szerepelt ez a kifejezés. A „szabad” kifejezés az állami befolyástól, néha az irányítástól való elhatárolódást jelentette. A könyvünk széles forrásanyagra támaszkodott. A megjelent tudományos könyvek, tanulmányok áttekintése mellett a sajtóanyagot is feldolgoztuk. A kutatásunk során számos egyházi (pl. Adventista Irattár, Baptista Levéltár, Püskösdi Irattár, Evangélikus Levéltár, katolikus levéltárak stb.) levéltár mellett az állami levéltárak (MOL, ÁBTL, megyei levéltárak) iratanyagát is áttekintettük.

A másik két monográfia egy-egy szabadegyház entitás egy-egy történetileg jelentős szakaszát teszi részletes vizsgálat tárgyává. Rajki Zoltán a magyarországi püskösdi mozgalmak történetének a legbonyolultabb szakaszát, az 1945 és 1961 közötti idejét dolgozza fel monografikus alapossággal *A püskösdi mozgalom története Magyarországon 1945 és 1961 között* (Budapest, 2011, Gondolat) című könyvében. Ez az időszak az, amikor a különböző püskösdi irányzatok egymással és az államhatalommal feszült viszonyban éltek. A vezető kutató *Az Egervári-mozgalom. A Keresztény Advent Közösség kialakulása és vallásszabadsági küzdelmei a Kádár-korszak második felében 1975-1990* (Budapest, 2012, Gondolat) című könyvében pedig a Hetednapi Adventista Egyházban 1975-ben bekövetkezett szakadás előzményeit, történetét dolgozza fel. Ez a skizmatikus mozgalom a Bulányi-mozgalom mellett a legjelentősebb tiltakozó egyházi mozgalom volt Magyarországon az 1970-es és 1980-as években. A probléma állampárti súlyát tükrözi, hogy az ügygel még az MSZMP Politikai Bizottsága is foglalkozott.

A 2010-ben megjelent tanulmánykötetünkben a magyar szociológusok egyháztörténészek és teológusok tollából olvashatunk tanulmányokat (Török Péter, Kamarás István, Bihari Csaba, Nagy-Ajtai Erzsébet, Rajki Zoltán, Komesz Mátyás, Tokics Imre, Szilvási András, Telegdi József és Szigeti Jenő) a magyarországi kisegyházak múltjával,

jelenével és teológiájával kapcsolatosan. A 2011. május 21-ei konferenciakötetében pedig Szigeti Jenő, Lakatos Judit, Khaled A. László, Daniel Heinz, Annegret Dirksen stb. írt a szabadegyházi közösségek és a diktatúrák egy-egy fontosabb részletproblémájáról.

Több tanulmányunk jelent meg a különböző szakmai folyóiratokban. Szigeti Jenő az Egyháztörténeti Szemlében próbálta meg tisztázni a szabadegyházak gyökereit és kapcsolatát a különböző vallási entitásokkal. Rajki Zoltán több tanulmányban tárta fel ezeknek az entitásoknak az 1945 utáni történetének eddig ismeretlen csaknem elfelejtett történeti mozzanatait, amelyeknek jelentős társadalmi és mentalitástörténeti jelentősége van a legújabbkori történetünk szempontjából. Ezen kívül az Evangéliumi Pünkösdi Közösség (mai elnevezése: Magyar Pünkösdi Egyház) 1962 és 2004 közötti történetét is feldolgozta.

Igyekeztünk a szabadegyházi közösségekkel kapcsolatos statisztikai adatokat is összegyűjteni és feldolgozni. Legjelentősebb a korábban említett 180 térkép elkészítése, amely topográfiailag áttekinthetővé teszi a magyarországi szabadegyházi közösségek elhelyezkedését. Néhány tanulmányban főleg az adventista egyház tagságának statisztikai összetételét is elemeztük. Ezen a területen még további kutatásokra van szükség.

A kutatók több konferencián is részt vettek. Ezek között a legjelentősebb az volt, hogy az új magyar vallásügyi törvény előkészítése kapcsán felértékelődtek a kutatásunk során felvetett problémák. Ezért részt vettünk a 2011. november 21-ére a Boldog Élet Alapítvány, a Keresztény-Zsidó Társaság, a magyar Evangéliumi Szövetség és a Kisegyház-kutató Egyesület által szervezett Egyházügyi, vallásszabadsági tudományos konferencián, amelynek védnöke Sólyom László volt. Tanulmányainkat a konferenciakötetbe (In: Erdélyi László (szerk.): Egyházügyi, vallásszabadsági tudományos konferencia. Konferencia helye, ideje: Budapest, Magyarország, 2011.11.21. Budapest: Boldog Élet Alapítvány) publikáltuk és a konferencia anyagát a vallásügyi törvény előkészítése kapcsán a szakmai és politikai előkészítő munkában hasznosították.

A vezetőkutató 2010. május 21-én pedig a Szegedi Tudományegyetem és a Wesley János Főiskola, Wesley Egyház- és Vallásszociológiai Kutatóközpont kisegyházakkal kapcsolatos konferenciáján adott elő a magyarországi klasszikus szabadegyházzal rendszerváltozás utáni statisztikai helyzetéről. Ezen felül 2010. június 1-jén Az Oktatási és Kulturális Minisztérium Egyházi Kapcsolatos Titkársága – Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Intézet – Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Alkotmányjogi Tanszékének *A vallási diszkrimináció ellen – az esélyegyenlőség megteremtéséért* című konferenciáján a magyarországi vallási kisebbségek esélyegyenlőségéről tartott előadást.

Szigeti Jenővel közösen és Dr. Tononhaizer Tibor bevonásával a Hetednapi Adventista Egyház történetét kezdtük el feldolgozni egy televíziós sorozat keretében, amelyet Reménység Hangja Média Központban rögzítjük.

A Rajki – Szigeti kötet szakmai körökben történő pozitív reakciók következtében tervbe vettük, hogy második kötetként jövőben más kutatók bevonásával (Simon Ervin, Holló Péter, Köbel Szilvia) egy adattárat készítünk, amelyben életrajzi, kronológiai, helytörténeti, intézménytörténeti adatok mellett, térképeket és forrásokat is közölni szeretnénk 2-3 éven belül. Tovább szeretnénk majd folytatni egyrészt az egyes kisegyházak történetének részletes feldolgozását, amit az eddigi kutatásaink során megalapoztuk. Másrészt a kisegyházak 1989 utáni helyzetének alakulását is szeretnénk nyomon kísérni. A megnövekedett külföldi kapcsolatok miatt új feltárására is szükség lesz, és a magyarországi helyzetet érdemes lenne nemzetközi kontextusban is megvizsgálni. Magyarország az 1970-es és 1980-as években is egyfajta híd pozíciót foglalt el, ami azt jelenti, hogy a rendszerváltás után is egy dinamikusabb és a több posztoszocialista országtól eltérő utat járt be. Ennek tudatában jelentős a külföldi érdeklődés a magyarországi kisegyházak sorsa iránt.

Budapest, 2012. szeptember 9.

Dr. habil. Rajki Zoltán
Vezető-kutató
Pannon Egyetem MFTK,
Antropológia és Etika Tanszék
Egyetemi docens